

מצות הצדקה

כתב רבינו הטור, מצות עשה על כל אחד מישראל לתת צדקה מממונו כפי השגת ידו. ומלבד מה שכל הנותן צדקה מקיים מצות עשה, עוד בה, שכל מי שאינו נותן צדקה עובק על איסור לאו שבתורה, שנאמר, (דברים טז), "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון". ואמרו רבותינו (ב"ב יב.), כל המעלים עיניו מן הצדקה, כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר לענין מצות הצדקה "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל", וכן לענין עבודה זרה נאמר, "יצאו אנשים בני בליעל", מה להלן עבודה זרה, אף כאן עבודה זרה.

וכל הזהיר במצות הצדקה, הרי היא מעידה עליו כי הוא זרע ברך ה', שנאמר (בראשית יח), "למען יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בזכות הצדקה, שנאמר (ישעיה נד) "בצדקה תכונני", ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה, שנאמר "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה".

ולעולם אין אדם נעשה עני מחמת מצוות הצדקה, ואין שום דבר רע מתגלגל מחמת מצוות הצדקה, שנאמר, "והיה מעשה הצדקה שלום". וכל המרחם על הבריות, מרחמים עליו מן השמים, ועל כל אדם לתת את דעתו, שכשם שהוא מבקש מהשם יתברך שישמע את שוועתו, כמו כן צריך הוא שישמע את העניים. ועוד, שהשם יתברך הוא שומע צעקת עניים, ועל אותם שיכולים לסייע בידם מוטל להזהר לתת להם צדקה, שהרי אם יצעקו אלו העניים לה' על מצוקתם, ישמע את תפילתם ויפרע מאלו שלא סייעו להם. ואל לאדם לומר איך אתן מממוני לאחרים, כי עליו לדעת, שאין הממון שלו, אלא של המפקיד, שהוא ה' יתברך, ועליו מוטל לתת את הממון לפי רצונו של המפקיד, כלומר, לתת צדקה לעניים.

ובהלכות הבאות יבוארו כמה פרטים בזה.

מיהו החייב במצוות בצדקה

כל אדם מישראל חייב לתת צדקה. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה, שאין לו כל אפשרות להתפרנס, וכל מחייתו היא ממה שנותנים לו אחרים, גם הוא חייב לתת צדקה ממה שנותנים לו אחרים. ובזמן שהיתה יד חכמי ישראל תקיפה, היו בתי הדין שבכל עיר ועיר, כופין את מי שאינו רוצה לתת צדקה שיתן. ואם היה מסרב, היו רשאים להענישו עד שיתן כמה שהם משערים שהוא יכול וראוי לתת. ואף על פי שכלל גדול בידינו שאין כופין על מצוה שמתן שכרה בצדה, וכגון מצוות שילוח הקן, שנאמר בה "למען יטב לך והארכת ימים", ואם כן היה מן הראוי שלא יכפו על מצוות הצדקה, מכל מקום הואיל ויש עם מצוה זו גם לאוין, שהרי מי שאינו נותן צדקה, מלבד מה שהוא עובר על מצוות עשה לתת צדקה, גם הוא עובר על איסורי לא תעשה, וכמו שביארנו [בהלכה הקודמת](#), לכן היו רשאים בתי דינים לכפות על מצוה זו.

ואסור לגבאי צדקה, שהם הממונים בכל מקום על עניני הצדקה, או לשאר אנשים שהם אחראים על עניני צדקה, להפציר יותר מדאי באדם שיתן צדקה, כל שידוע שאינו יכול לתת, ורק מחמת בוש הוא נותן, וכגון בבתי כנסת שעורכים בהם מגבית, ויודעים על אדם מסויים שאינו יכול לתת צדקה, ובכל זאת פונים אליו בקול

רם כדי שיתביש ויתן, הרי זה גזל ביד הגבאים, שהם מכריחים אדם לתת יותר מן הראוי לו. ועליהם נאמר "ופקדתי על כל לוחציו", ופירשו בגמרא במסכת בבא בתרא (ח:), אפילו גבאי צדקה. וכן הדין באדם שהוא עשיר, אלא שעל פי דין כבר נפטר מחובת הצדקה, וכגון שהוא תורם ידוע ותורם יותר מכפי מדתו לצרכי צדקה, גם כן אסור ללחוץ עליו לתת עוד צדקה, שהרי מן הדין הוא פטור כבר, ורק מחמת הבושה הוא נותן. אבל מי שהוא ראוי לתת עוד צדקה, ומחמת קמצנות אינו נותן, ראוי להפציר בו בדברים עד שיתן צדקה.

ומעשה שהיה בארצות הברית, לפני כעשרים וחמש שנה, שהגאון רבי משה פיינשטיין, גדול הדור, נאלץ לכתת את רגליו לגיוס כספים עבור הישיבה שלו שבארצות הברית, שנקלעה לקשיים כלכליים חמורים. ועסקן יהודי יקר מאחת הקהילות הספרדיות שם, אירגן להגאון כנס "דינר" בביתו, בהשתתפות נדיבי עם מבני אחת הקהילות שם, למען יוזילו מכיסייהם זהב למען מטרה קדושה זו שאין למעלה ממנה. והגאון דיבר בדברי תורה בפני המשתתפים, והסביר להם את מצב הישיבה בתקווה שיעתרו לו לבא לעזרת ה' בגבורים לחזק את ישיבתו. לאחר שסיים הרב את דבריו, חילקו בין המשתתפים מעטפות סגורות, שכל אחד ואחד יניח במעטפה סך כפי מתת ידו, הקדש לישיבה של הרב. אותו עסקן שבביתו נערכה המגבית, ראה לנכון כי המשתתפים אינם נוהגים בנדיבות לב בלשון המעטה, וכל אחד הניח במעטפה סך נמוך, מאה או מאתיים דולר בלבד לטובת הישיבה, וזאת משום שידעו הכל, כי המעטפות סגורות, ואין איש שם על לב כמה כל אחד מכניס למעטפה שבידו. מה עשה בעל הבית, מיד קם והודיע בגבורה, כי הוא מבקש לאסוף באופן מיידי את כל המעטפות, ומעתה, הודיע למשתתפים, כי הוא ידבר בשפה הערבית המובנת לבני הקהילה, בכדי שהרב לא יבין את מה שהוא מדבר. הרב ישב משתאה לנוכח הדיבורים בשפה שאינה מוכרת לו, ובעל הבית פתח את דבריו והחל בתוכחת מגולה מאהבה מסותרת, ואמר לחבריו בני הקהילה, הלא תתביישו, אחי ורעי, שגאון ישראל מופת הדור, אשר הקדיש את כל ימיו למען התורה, הוא בעצמו טורח ובא לפניכם, ונאלץ להתבזות לבקש מכם מתת למען ישיבתו, ועוד אתם נוהגים אתו בחוצפה שלא תאמן, שאתם שמים בכל מעטפה סכום שיבלע בים חובות הישיבה, וסכום זה הוא טיפה מן הים ממה שאני יודע שאתם יכולים לתת. על כן, סיים, כעת נעשה מגבית בקול רם, וכל אחד יודיע לעיני כולם כמה הוא תורם למטרה נעלית זו. ומובן שהתוצאה היתה שנאסף באותו ערב סכום נכבד, שכיסה את חובות הישיבה, ונגרמה להגאון נחת רוח, להמשיך בעסקיו הרוחניים בישיבה.

מי שאינו יכול לתת צדקה מרובה, אבל הוא משכנע את קרוביו וידידיו שיש להם ממון לתת לצדקה, ובזכותו הם נותנים צדקה, מלבד מה שמעלתו גדולה שהוא בכלל מזכי הרבים, עוד גם זאת, שאמרו רבותינו שמעלתו גדולה כאילו נתן צדקה בעצמו, שכן גדול המעשה (הגורם לאחרים לעשות), יותר מן העושה (יותר מזה שעושה מצוה בעצמו), שנאמר, והיה "מעשה" הצדקה שלום, ולא נאמר "והיתה הצדקה שלום", ללמדינו, כי גדול מי שמעשה אחרים לתת צדקה, יותר ממי שנותן בעצמו.

כמה הוא שיעור נתינת צדקה

שיעור נתינת צדקה, כתבו רבותינו, הרמב"ם, הטור ומרן השלחן ערוך, אם ידו משגת, יתן כפי צורך העניים. כלומר אם הוא עשיר גדול שיכול לספק את כל צרכי העניים בעירו וכיוצא בזה, עליו לתת להם כל מחסורם, ואם אין ידו משגת, יתן עד חומש מנכסיו מצוה מן המובחר, כלומר, יתן עד חמישית מממונו לצדקה, וזו היא מצוה מן המובחר. ואם נותן אדם אחד מעשרה ממה שיש לו, כלומר עשירית, הרי זו מדה בינונית, כלומר, אף שאינה מדה טובה כמי שנותן חומש מנכסיו, מכל מקום היא מדה בינונית לתת מעשר מנכסיו, וכמו שנהגים רבים וכן שלמים, לתת "מעשר כספים", שמכל הרווחים שלהם נותנים מעשר לצדקה. פחות מכאן, כלומר, מי שאינו נותן אפילו מעשר מכספו, הרי זו עין רעה, שצרה עינו באחרים שנותן להם רק מעט מממונו.

ומדה זו לתת חומש, שהיא הטובה מכולם, נלמדת מן הפסוקים, שנאמר "וכל אשר תתן לי, עשר אעשרנו לך", משמע פעמיים נתינת מעשר, "עשר אעשרנו", ושני מעשרות הם חומש. וכתב רבינו הטור, הדבר בדוק ומנוסה, כי בשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו, אלא אדרבא, תוסיף לו עושר וכבוד, כמו שנאמר "מהחל התרומה לביא בית ה', אכול ושבוע והותר עד לרוב, כי ה' בירך את עמו". וכדרך מה שאמרו רבותינו בגמרא מסכת שבת (ק"ט), עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר.

ואמרו רבותינו בגמרא במסכת כתובות (נ.), אמר רבי אילעא, באושה (שם מקום) תיקנו, המבזבז, (כלומר, מי שהוא מבזבז מנכסיו לצדקה), אל יבזבז יותר מחומש, כלומר, לא יתן לצדקה יותר מחומש מנכסיו, שמא גם הוא יזדקק בסוף לצדקה. ואמנם יש מהפוסקים שכתבו שכל זה הוא דוקא באדם רגיל, אבל עשיר מופלג שנדבתו רוחו לתת יותר מחומש מנכסיו, רשאי לעשות כן, ותבא עליו הברכה. וכן משמע מדברי הפוסקים שהזכרנו בתחילה, שכתבו שאם ידו משגת יתן כפי צורך העניים, ואחר כך כתבו שיעור נתינת חומש מנכסיו שהיא המדה המרובה ביותר, משמע שבאו להורות בתחילה על נתינה שהיא יותר מחומש, והיא בעשיר גדול שיכול לספק צרכי עניים רבים.

לעולם אל ימנע אדם את עצמו לתת פחות משלישית השקל לשנה, ואם נתן פחות מזה, לא קיים מצוות צדקה. כלומר, שיעור הסך הנמוך ביותר לקיום מצוות צדקה מן התורה, הוא סכום של שלישית השקל לשנה, שהוא מחיר של קרוב לשבעה גרמים כסף טהור. אך מובן שהיא מדה רעה לאין ערוך, מי שאינו נותן אלא סך פועט זה, וכמו [שהזכרנו](#), כי במקום שיד חכמי ישראל תקיפה, עליהם לכפותו לתת כפי יכולתו, ובלי ספק עתיד הקדוש ברוך הוא להפרע ממנו, כי ה' חונן דלים ושומע צעקתם כמו שהזכרנו, ובכל יום בת קול יוצאת מחורב ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, שישנם תלמידי חכמים שאין להם כדי קיומם, אבל מי שנותן צדקה לעניים ובפרט מי שהוא מחזק ידי לומדי התורה, שכרו רב מאד, ובכח הצדקה יסורו ממנו כל מיני גזירות קשות ורעות, כי צדקה תציל ממות, וכמו שאירע לצפתית בזמן אליהו הנביא, שבשביל עוגה קטנה שנתנה לאליהו הנביא, זכתה שיחיה בנה אשר שכב כבר כמת, וראתה ממנו נחת לאורך ימים ושנים.

בהלכה הבאה נבאר אם נכון לתת ממעשר כספים לצורך גידול הילדים וחינוכם, ולמי ראוי לתת צדקה ולמי אין ראוי לתת צדקה.

שאלה: אלו הנוהגים להפריש בכל חודש מעשר כספים, האם יכולים לנכות מסכום המעשר דמי פרנסת בניהם ובנותיהם אשר עמם בבית?

תשובה: [ביארנו](#), שחייב כל אדם לתת איזה סכום לצדקה בכל שנה, ומדה בינונית לתת בכל חודש עשירית מכל הריחוק של אותו החודש. וכעת לענין השאלה, אודות אלו הנוהגים לתת בכל חודש מעשר כספים מכל הרוחים שלהם, האם הם רשאים לנכות מהמעשר את הוצאות כלכלת בניהם ובנותיהם הגדולים אשר בבית.

והנה שורש השאלה, הוא לפי מה שמבואר בגמרא ובפוסקים, כי מצד הדין אין חיוב על האדם לזון את בניו ובנותיו שהם יותר מגיל שש שנים, ואין החיוב לזון את בניו מעל גיל זה, אלא מדין צדקה, כי הקרוב קרוב קודם, והואיל וכל אדם חייב במצוות צדקה, ממילא עליו לזון את בניו ובנותיו. אך אם אין לו במה לזון אותם, אינו חייב במזונותיהם מן הדין.

ולפיכך אמרו בגמרא במסכת כתובות (דף נ.), על מה שנאמר בתהלים "אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת", וכי אפשר לעשות צדקה בכל רגע ורגע?, אלא דרשו רבותינו שבעיר יבנה, זה הזן את בניו ובנותיו שהם קטנים. כלומר, מי שזן את בניו ובנותיו הקטנים שהם מעל גיל שש שנים, אף שאינו חייב מן הדין לזונם, הרי הוא מקיים מצוות צדקה בכך שהוא זן אותם. וכן כתב רבינו הרמב"ם (פ"י מה' מתנות עניים), שהנותן מזונות בניו ובנותיו שאינו חייב מן הדין במזונותיהם, כדי ללמד אותם תורה ולהדריכם בדרך ישרה, הרי זה בכלל מצוות צדקה.

ולכן כתב המהר"ם מרוטנבורג בתשובה, שיש להקל גם כן לענין מעשר כספים, שיהא רשאי כל אדם לנכות את הוצאות בניו ובנותיו שהם מעל גיל שש, שהרי הוא מקיים בזה מצוות צדקה. ואף שהגאון חיד"א כתב לחלוק על המהר"ם מרוטנבורג, משום שעל פי הקבלה יש חיוב גמור במצוות מעשר כספים דווקא. ועוד שמבואר בפוסקים שדוקא מצוה שלא היתה יכולת לקיימה מבלעדי מצוות מעשר, מותר לקיימה ממעות מעשר, אבל דבר שהיה נעשה גם בלאו הכי, כגון מזונות בניו ובנותיו, אין להשתמש במעות מעשר לצורך אותו הדבר. אולם מרן הרב שליט"א כתב לחלוק על דברי הגאון חיד"א בזה, והעלה שהעיקר להלכה כדעת המהר"ם מרוטנבורג, שמותר להשתמש במעות מעשר לצורך מזונות בניו ובנותיו, ואף שכיום על פי תקנות הרבנות הראשית לישראל חייב כל אדם לזון את ילדיו עד גיל חמש עשרה שנים, מכל מקום אין זה מונע ממנו לתת מעות אלו ממעות מעשר. אולם מי שנהג כבר לתת מעשר כספים, נכון שיעשה "התרת נדרים" בפני שלשה על מה שנהג עד כה שלא להשתמש במעות אלו לצורך מזונות ילדיו, ומעתה ואילך יתנה בפירוש שהוא נותן ממעות מעשר גם לצרכים אלו.

ולסיכום, הנוהג לתת מעשר כספים, רשאי לנכות מדמי המעשר את הוצאות בניו ובנותיו שהם למעלה מגיל שש שנים. ומכל מקום מי שנהג עד כה לתת מעשר כספים אך ורק לעניינים אחרים, מה טוב שיעשה התרת נדרים על מה נהג עד כה לתת מעשר לצדקה ממש, ומעתה יוכל לתת ממעות המעשר לצרכי ילדיו. ופשוט שכל זה הוא דוקא במי שמחנך את ילדיו על ברכי התורה ממש, שאז יש מקום לומר שמקיים בזה מצוות צדקה, אבל אם בניו לומדים במוסדות שאינם של תורה וכיוצא בזה, אי אפשר להחשיב הוצאה כזו כמצוות צדקה כלל.

ומי שחננו ה' ויש לו לתת מעות לצדקה מלבד הוצאות בני ביתו, יאחז צדיק דרכו לתת כל המעשר לעניים ולאביונים ולעמלי תורה ולישיבות הקדושות. ועת חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאושר.

מצוות הצדקה ומעשר כספים

לשאלות רבים, אנו מרחיבים מעט את נושא מצוות הצדקה ומעשר כספים, על פי המבואר בדברי מרן השלחן ערוך והפוסקים, ועל פי מה שנזכר מעניינים אלו בספרי מרן רבינו הגדול שליט"א .

שאלה: כמה צריך לתת לכל עני, האם יש לתת לעני רק אוכל בכדי שיוכל לחיות, או שמצוה לתת לאדם כל צרכיו כפי רגילותו ?

תשובה: בבריתא במסכת כתובות (ז:): שנינו, כמה נותנים לעני? כדי מחסורו אשר יחסר לו. כיצד? אם הוא רעב וצריך לאכול, יאכילוהו, אם הוא ערום וצריך לכסותו, יכסהו, אין לו כלי בית, קונה לו כלי בית, ואפילו היה דרכו לרכוב סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר ונעשה עני, קונים לו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו, וכן לכל אחד ואחד כמה שצריך .

וביאור הדברים, שאף שבודאי אם אין די כסף בקופת הצדקה של גבאי הצדקה לתת לכל אחד ואחד כל מחסורו, הרי שאז חייבים לתת ראשית כל לכל אחד אך ורק מאכל ומשקה ובגדים ומקום לדור בו, אבל אם יש אפשרות לתת הוצאות נוספות, וכגון כל אדם הנותן צדקה מכיסו למי שהוא חפץ, הרי שכל צרכיו של האדם שהוא עני הם בכלל מצוות צדקה. ויש לתת לכל אדם כפי רגילותו אילו היה לו כסף. ואפילו אדם שהיה עשיר ונעשה עני והיה רגיל בימי עושרו לחיי עושר, הרי שכל מה שמסייעים בידו לחיות כדרך שחי קודם לכן, הכל בכלל מצוות הצדקה. ולכן, מצוה גדולה לתת לכל עני בגדים כפי שמקובל בדרך כלל לבני אדם במעמד בינוני, כמה בגדים לימות החול ובגד נאה לשבת, ולנשים מקובל לדאוג שיהיו להן כמה בגדים לשבת, וכל על זה הדרך. ומצוה גם כן לדאוג למי שאין ידם משגת לישא אשה או להנשא לאיש, שיהיה להם די מחסורם להוצאות הנשואים בצורה מקובלת, וכן לשאר צרכיהם. וזו שנקראת מצוות "הכנסת כלה".

מי שהוא עבריין על אחת מכל מצוות התורה ואינו חוזר בתשובה, וכגון אדם שידוע מאיסור גילוח בתער ואף על פי כן הוא מגלח זקנו בתער, וכן אדם שמחלל

שבת אף שהוא יודע מאיסור חילול שבת, אין מצוה לתת בידו צדקה .

נאמר בספר ירמיה (פרק יח) על הרשעים שרדפו את ירמיה הנביא: "ואתה ה' ידעת כל עצתם וכו', ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם". ובגמרא במסכת בבא קמא (טז:) פירשו רבותינו, מהו שכתוב "הכשילם בעת אפך", שאפילו בשעה שבאים לעשות צדקה, הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שלא תהיה להם זכות של צדקה .

וביאור הדבר, שאם אדם נותן צדקה לאדם שאינו הגון, כגון שהוא עצמו רשע, או שאינו אדם ישר, ממילא לא נתקיימה בידו מצות צדקה, כי צריך האדם זכות מיוחדת בכדי לזכות במצוות הצדקה, שהיא מצוה גדולה מאד. ועל כן התפלל ירמיהו על אלו הרשעים, שאף אם יבאו לתת צדקה, לא תעלה בידם זכות זו, מפני שיכשלו ויתנו צדקה לבני אדם בלתי הגונים .

ומעשה היה באחד מהגבירים העשירים הנכבדים בארצות הברית, שיש לו בית ספר יהודי המתקיים מכספי צדקה, והיה לו ידיד קרוב, שהיה עשיר מופלג, ונאמד הונו בכמיליארד דולר של ארצות הברית. ויהי היום, שמע אותו הגביר בעל בית הספר, כי חברו הטוב שוכב על ערש דוי מחמת מחלה קשה שפקדה אותו. הלך לקיים מצוות ביקור חולים אצל חברו, וראה כי כלו כל הקיצין, ויומו האחרון של חברו קרב ובא. אמר בלבו, הנה אף שידידי אינו נדיב לב, מכל מקום יתכן וכעת שהוא במצב אנוש כל כך, יזכה לתת את הונו למען מוסדות צדקה וחסד שברשותי, ולמען בית הספר אותו אני מנהל. פנה לחברו בדברים רכים ואמר לו, יהי רצון שתחיה לאורך ימים ושנים, אך ראה ידידי, כי אני זקוק לסכומי עתק על מנת להמשיך בפעילותי הברוכה, ואני נתון בקושי גדול להמשיך פעילותי, אנא ממך, אולי תתנדב למען המוסדות שלי איזה סכום חשוב לצדקה, למען תהיה לנפשך נחת אחרי אריכות ימים ושנים. אמר לו חברו החולה, הנה נתתי כבר כל הוני לצדקה ולא נשאר לי כי אם מעט כסף בכדי לכלכל את עצמי בבית החולים עד יומי האחרון, ולהשאיר ליוצאי חלצי מעט ממנו לירושה. שאל אותו הגביר, ולא יזו מטרתי נתת את כל כספך?, ענה לו, הנה באחת ממדינות המזרח מקימים אנשים יקרים פארק לשימור קופים שהם מצויים בסכנה הכחדה, ונושא זה הוא קרוב מאד ללבי, לכן תרמתי להם את כל הוני, סך תשע מאות מליון דולר. חזר אותו הגביר לבני קהלתו כשכולו מאוכזב, ואמר להם, ראו כמה זכות צריך אדם בכדי לתת צדקה, הנה חברי אף שלבו נדבו לתת מכספו לאחרים, מכל מקום לא זכה בזה שתהיה לו נחת לעולם הבא, ואין לו חלק בקיום התורה, ולא בלימוד ילדי עניים, וכל זאת מפני שלא למד תורה, ולא ידע מעלת הצדקה הנכונה. ישמע החכם ויוסיף לקח .

ועל כן צריך כל אדם להזהר מאד בימים אלו, להעביר את כספי הצדקה אך ורק לעניים מהוגנים. ולשמחתינו כיום מצויים בכל מקום תלמידי חכמים ישרים ונאמנים, שניתן להעביר אליהם כספי צדקה, שהם יעבירו אותם לעניים אמתיים. ויש להזהר שלא להתרשל חלילה במצוות הצדקה מחמת חשש שמא העניים אינם אמתיים, אלא יש להעביר כראוי את כספי המעשר ושאר צדקות, לגופים נאמנים וישרים, ולמוסדות התורה הידועים, שברור שזקוקים לכספים אלו, ואינם נגזלים חלילה על ידי עסקנים חומדי ממון וליסטים .

בהלכה הבאה, נביא את סדר העדיפות במצוות הצדקה, למי הנתינה היא מובחרת ביותר, ואיזו צדקה היא הנעלית מעל הכל.

שמונה מעלות בצדקה

כתב הרמב"ם (פ"י מהל" מתנות עניים), שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו. כלומר, שמונה סוגים יש במצוות צדקה, וכל אחד מהם מעלתו גדולה משל חבירו.

המעלה הגדולה מכולם, זה המחזיק ביד ישראל שאין לו מעות די מחסורו, ונותן לו מעות במתנה או בהלוואה, או שדואג לו שתהיה לו פרנסה על ידי שמכניסו באיזה עסק בשותפות וכיוצא בזה, שלא יצטרך בכלל לצדקה. ועל זה נאמר "והחזקת בו וכו', וחי עמך", כלומר, החזק בו עד שלא יצטרך יותר לצדקות וטובות של אחרים.

מעלה פחותה מזו, הנותן צדקה לעניים, ואינו יודע למי הוא נותן, וגם המקבל אינו יודע ממי הוא מקבל. שהרי זו מצוה לשמה, שאין איש יודע ממצות הצדקה שהוא עושה, וגם אין לו שום טובת הנאה בעולם הזה ממה שהוא עושה. וכגון מי שתורם בסתר לאיזה מקום של תורה או של עניים, ואין המקבלים יודעים מי הוא, וגם הוא אינו מכיר מי הם העניים שהוא נותן להם. וכתב עוד הרמב"ם, שמכל מקום כשהוא נותן מכספו בצורה כזו, כגון שהוא תורם לקופת צדקה, יזהר שידע שהממונה על הקופה הוא נאמן וחכם ויודע להנהיג כשורה, שאם לא כן אין בזה מצוות צדקה כמו [שביארנו](#) בהלכה הקודמת. ובגמרא במסכת בבא בתרא אמרו, איזו היא צדקה שמצילתו ממיתה משונה, זו צדקה שאינו יודע למי הוא נותן ואין המקבל יודע ממי קבלה.

פחות מזה, שיודע הנותן למי הוא נותן, אבל המקבל אינו יודע ממי קיבל. כגון גדולי ישראל שהיו הולכים בסתר ומשליכים צדקה בפתחי העניים. ובכלל זה מי שהוא דואג לעשות "משלוח" של מצרכים לבתי עניים, או שהוא שולח להם "תלושים" בעלי ערך. וכזה ראוי לעשות ומעלה טובה היא, אם אין הממונים על הצדקה נוהגים כשורה.

מעלה פחותה יותר, שיודע המקבל ממי הוא מקבל, אבל הנותן אינו יודע למי נתן. כגון גדולי החכמים שהיו צוררים המעות בסדין, והיו מפשילין לאחוריהם בשכונות עוני, שיקח מי שהוא צריך לקחת.

פחות מזה, שיתן לעני בידו לפני שיבקש ממנו צדקה.

פחות מזה, שיתן לו אחר שבקש ממנו צדקה.

פחות מזה, שנותן לו פחות ממה שראוי לתת לו, אבל עושה כן בסבר פנים יפות.

פחות מזה, שיתן לו בעצב על כך שהוא מוציא מממונו לאחרים.

כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות כבושות בקרקע, אפילו נתן לו אלף זהובים, איבד את זכות הצדקה והפסידה. אלא נותן לו בסבר פנים יפות ובשמחה, ומתאונן עמו על צרתו, ומדבר עמו דברי תנחומים, שנאמר "ולב אלמנה ארנין."

מצוה גדולה מעל הכל היא סיוע לתלמידי חכמים עניים, כגון אלה האברכים השוקדים באמת בתורה, ואין להם כדי מחייתם, והמסייע בידם זוכה שתשרה זכות התורה על כל מעשי ידיו. ומעשה באחד מנדיבי העם באמריקה, שהיה אצלו לפני זמן מה, יום קודם לנפילת הבנק בארצות הברית, ראש ישיבת מיר בארץ ישראל, וביקש ממנו סיוע לאברכי ישיבת מיר. נענה לו הנדיב, כי לעת עתה מצבו אינו טוב כל כך, ואין הוא יכול לסייע בידו, ולראיה, הראה לרוב את מצב החשבון שלו, שאין לו בבנק אלא סך שני מליון דולר, שלהם הוא זקוק לעסקיו לעת עתה, ובעזרת ה' לאחר שיחזור מצבו להתייצב, הוא מבטיח לחזור ולסייע לישיבה. אמר לו ראש הישיבה, שבהיותו ומצבו הישיבה היה קשה, הוא מבקשו אם יוכל רק להלוות לו סך כלשהו, על מנת שלא תתאחר המשכורת לאברכים בישיבה בסוף החודש, ולאחר מכן מתחייב לו ראש הישיבה שמיד יחזיר לו את סכום ההלוואה. הסכים הנדיב, ונתן לו את רוב רובו של הסכום שהיה לו בחשבון, ולא השאיר לעצמו אלא מעט מזער לצורך עסקיו בימים הקרובים. יום למחרת, נפל הבנק בו היה מושקע כל כספו של הנדיב, ונמצא שאילו לא היה נותן לראש הישיבה את הסכום בהלוואה, היה נשאר ללא מזומנים כלל ועיקר. וזו זכות הצדקה שהצילתו מהפסד גדול, וכמו שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום.

צדקה בשביל שיתרפא בני

שאלה: האם מותר לתת סכום כסף לצדקה בשביל שיתרפא איזה אדם או בשביל בקשה אחרת, או שלא נכון לעשות כן מפני שהמעשה לא נעשה לשם שמים אלא לצורך פרטי?

תשובה: בגמרא במסכת פסחים (דף ח.) אמרו רבותינו, האומר (הנני נותן) סלע (סכום כסף) זה לצדקה בשביל שיחיה בני, הרי זה צדיק גמור. ומבואר אם כן בגמרא שאין כל חשש בכך שאדם נותן סכום כסף לצדקה בשביל שיתרפא בנו, שהרי על כל פנים הוא מתכוין לתת צדקה גם אם חלילה לא יתרפא בנו, ורק הוא מבקש שזכות נתינת הצדקה תעמוד לרפואת בנו, אך זאת בלי קשר לעצם הסכמתו לתת סכום כסף לצדקה, מפני שהיא מצוה גדולה.

וכן פירש רש"י בסוגיא בפסחים, שאין אנו אומרים שהואיל נותן כספו לצדקה בשביל שיחיה בנו, אם כן נחשב לו המעשה שלא לשם שמים, אלא אומרים אנו שקיים בזה מצות צדקה שציוהו בוראו לעשות צדקה, ומתכוין הוא גם להנאת עצמו שיחיה בנו.

ומכאן הוכיח מרן הרב שליט"א, שכל מעשה שאדם עושה לשם שמים, ומעורבת בכונתו גם כוונה אחרת להנאת עצמו, וכגון מי שאוכל בשבת לכבוד שבת קודש ובכדי לענג את השבת, לקיים מצות בוראו, אך הוא מתכוין גם להנאת עצמו, אין אנו אומרים לו שמעשיו אינם לשם שמים, שהואיל ובכוונתו מעורבת גם כוונה לשם שמים, הרי זה נחשב שעושה לשם שמים ושכרו בשמים גדול. וכן כתבו עוד רבים מרבתינו הפוסקים.

ומכאן גם השלכה הלכתית מרחיקת לכת עוד יותר, לענין מצות "יבום", שהיא מצות עשה מן התורה, למי שמת אחיו בלא בנים או בנות, והשאיר אחריו אלמנה המוכנה להנשא לאותו אח בכדי להקים שם לבעלה שנפטר, וגם האח מוכן לעשות כן (כמו שקרה פעמים רבות גם בדורות האחרונים), מבואר בגמרא במסכת יבמות (לט:), שאבא שאול סובר, שאם אין האח מתכוין לשם שמים, אלא הוא רוצה לישא את אשת אחיו מפני יופיה או מפני עושרה וכיוצא בזה, הרי אסור לו לייבם את אשת אחיו, שלא התירה התורה את אשת אחיו, אלא אם הוא מכוין לשם שמים, אבל אם הוא מתכוין לשם דבר אחר, הרי היא אסורה עליו באיסור חמור.

והנה הדבר נפוץ מאד, שאומר אחיו של הנפטר, שהגם שאינו מכוין אך ורק לשם שמים, מכל מקום מעורבת בכונתו גם כוונה לשם שמים לקיים את מצות ה' יתברך להקים שם לאחיו הנפטר, ויש לדון אם נחשב הדבר שהוא מכוין לשם שמים אם לאו. ולאור האמור נראה להוכיח שכל שמעורבת בכוונה גם כוונה לשם שמים, הרי דינו של זה כמי שמכוין לשם שמים, ואנו ממליצים לו לקיים מצות ייבום, לישא את אשת אחיו, להקים שם לאחיו לעולם, וכדעת מרן השלחן ערוך.

ולסיכום, מותר לאדם לתת צדקה בכדי שיתרפא קרובו וכיוצא בזה, שהרי הוא מכוין גם לשם שמים, לקיים מצות בוראו. וכן הדין בכל מצוה שהוא מכוין בה גם להנאתו. ומי שמכוין רק לשם שמים, הרי זו מצוה מן המובחר ביותר, שכל מעשיו לשם ה' לריח ניחוח, והמה הרצויים ביותר לפני ה' יתברך.

האם יש עדיפות בין נתינת שקל לצדקה בקופת צדקה בבית הכנסת בכל יום, או שבפעם אחת בשבוע, אתן כמות של כל הימים?

תשובה:

טוב יותר לתת צדקה בכל יום

אשמח לדעת מה ההבדל בין נתינת מעשר לבין מצוות צדקה?

האם כסף שאני נותנת מעבר למעשר נחשב רק אז צדקה?

האם בחורה רווקה יכולה לסייע להוריה בכלכלת הבית מכספי מעשר?

תשובה:

כל כספי המעשר נחשבים כספי צדקה. ואפילו אדם שנותן פרוטה אחת, הרי זו צדקה.

אם ההורים נזקקים לסייע, בודאי שמצוה לסייע בעדם, והם קודמים לעניים אחרים.

בדורנו, מה עדיף לתת לצדקה, כסף או אוכל?

תשובה:

יש לתת לעניים את הדבר הטוב עבורים, שאם טוב להם שיתנו להם מעות, יש לתת מעות, ואם טוב שיתנו אוכל, וכגון שיש חשש שיאבדו את המעות לצרכים חסרי חשיבות, אזי יש לתת להם אוכל

הבן שלי לומד בת"ת בכיתה ד'. רציתי לשאול האם אני יכולה לשלם את שכר הלימוד ממעשרות? האם יש תנאים בזה?

תשובה:

מעיקר הדין בודאי שרשאי לעשות כן. ואם יוכל לשלם שכר לימוד, ואת דמי המעשרות לתת למקום אחר, תבוא עליו הברכה.

עד לאחרונה היה ידוע לי, שאין חיוב לתת מעשר וזה הופיע במפורש בפסיקה של מרן האם חלו שינויי?

תשובה:

אין חיוב לתת מעשר כספים. אבל חז"ל הודיעונו, שמי שאינו נותן מעשר כספים, ואינו נזקק בעצמו, הרי זה בבחינת "עין רעה", שיש לו ואינו נותן לאחרים. ומי ירצה להכליל במה שאמרו חז"ל "עין רעה".